

„Tizenegy éves koromban, 57 tavaszán olvastam egy különös újságcikket. Negyvenkét évvel később, váratlanul bukkant fel az emlékezetemben, és pillanatok alatt egy regény eleje és vége rémlett fel bennem, hogy már csak a

10 Kovács Anikó

DEHEROIZÁLÁS A KÁDÁR-KORBAN

Spiró György: *Tavaszi Tárlat*

két végpont közötti szöveget kelljen megírnom.”
Olvashatjuk Spiró György 2010-ben megjelent, *Tavaszi Tárlat* című regényének fülszövegét, a könyvnek pedig csak ez a része pontatlan, hiszen ahogy ő is elmondta – többek

között 2010 októberében Esztergomban megrendezett könyvbemutatóján –, a fülszövegben olvasható adat téves. Fél évszázaddal, ötvenkét évvel később, tehát 2009-ben ötlött emlékezetébe a gyermekkorában olvasott írás. Ettől eltekintve azonban egy – Spirótól már megszokott – nagyon alapos kutatómunka gyümölcsét vehetjük a kezünkbe, mely rendkívül olvasmányos, emellett valós képet mutat a fél évszázaddal ezelőtti állapotokról.

Spiró gyakran választ történelmi témát, az 1956-os év eseményeiről és a forradalmat követő időszakról pedig még nem született ilyen átfogó szépirodalmi alkotás, eddig egy szerző sem mert hozzányúlni a témához. Spiró azonban nyomozni kezdett az említett újságcikk után, és „két hónapi kutatás után már-már lemondtam a regénytervről – epikai hitel nélkül nem érdemes prózát írni –, amikor rábukkantam. Egyszerre ott feküdt előttem a cikk, nem álmodtam, nem képzelődtem: létezik, és ami engem érdekelt, ott volt olvasható a második hasáb közepén”, a *Magyar Ifjúság* című hetilapban. 2010 őszén pedig megjelenhetett egy olyan mű a Kádár-korról, ami nem történelemkönyv, nem nevezhető lexikonnak sem, mégis egy reális műalkotás, mely hűen és egy teljesen új perspektívából ábrázolja az 1956-os forradalmat követő bő fél év eseményeit.

A könyvet olvasván azonban nem a ballonkabátos forradalmisták hada, az aktatáskás elvtársak tömege vagy a tankokkal szétlőtt Budapest elevenedik meg az olvasó előtt, hiszen maga a véres valóság teljesen kimarad a regényből, csak néhány sor utal a borzalmakra: „Belövéses házak, kiégett lakások, félig vagy egészen szétlőtt kariatidák tartotta erkélyek részben vagy egészen leszakadva, leszaggatott villamosvezetékek, oldalukra dőlt villamoskocsik, kibelezett tankok, felszaggatott utcakövek, feltúrt vágányok. [...] Az emberi maradványokat eltüntették, de a járdasziget szélén, a fák tövében, a földbe ütve állt még egy-egy fakereszt, mellettük mécsesmaradványok, koszorúlevelek, nemzeti színű szalagdarabok. Ideiglenesen odatemettek valakit, és most is ott van.”

Az októberi események véres oldaláról nem értesül az olvasó, mert a történetet a regény főhősének, Fátroy Gyulának szemszögéből követhetjük nyomon, aki a forradalom kitörése előtt néhány nappal egy aranyérműtét miatt kórházba vonul, „a forradalom leveréséig ott is marad, a megtorlás alatt pedig békésen lábadozik otthon. A sors így megóvja attól, 11 hogy a kritikus napokban rosszul döntsön, sőt döntsön egyáltalán, és róla sem dönthetnek rosszul sem a forradalom idején, sem a leverése után azok, akik mások életéről döntenek.”

A főhős megnevezés helyett azonban találóbbr az antihős kifejezés, hiszen a regény középpontjában álló Fátroy Gyula egy középkorú, átlagos polgár, akiben semmi különleges nincs. Fátroy joggal hasonlítható az orosz realista irodalom csinovnyikjaihoz, a legjobb példája a deherozálódás folyamatának. Fátroy teljesen jelentéktelen, egyáltalán nem szerethető alakja a hétköznapiságnak, a célnélküliségnek, a megalkuvás méltó szimbóluma lehetne. Diplomát szerzett, mégsem dolgozhat mérnökként, még a nevét sem tudta tisztességesen magyarrítani, a Tátrai helyett véletlenül kapott Fátroy név pedig felbukkan egy cikkben, amely gyanúba keveri őt, mégsem tudja elintézni, hogy helyreigazítást közöljön az újság, elveszik az értelmetlen harcban a bürokrácia ellen, ahogyan azt Josef K. is tette Franz Kafka írásában. Nincsenek céljai, ambíciói, nem tesz lépéseket azért, hogy sikerélményekben lehessen része, még a sakkfeladványok megfejtését sem postázza, pedig hosszú fejtörés után „meglátta a megoldást, nem is értette, miért nem látta addig [...] Az első lépést kell csak beküldeni. Ha kedden, huszonkettedikén feladná, még odaérne. Nem adja fel most sem.” Nem csak a sakkfeladvány megoldásának meglátásánál ütközött akadályokba, a hétköznapi élet egyszerű eseményeit sem volt képes felmérni és átlátni. Fátroy egy egyszerű, szüklátóköri átlagpolgár, naiv idealista, aki „negyvenhét éves lesz, és nem vitte semmire. Az állásáért nem lehet irigyelni. A fizetése az átlag alatt. Prémiumot sohasem kap. A tervek úgy vannak megszabva, hogy ne lehessen teljesíteni, de ha mégis, kihúzzák a listáról. A lakásáért nem lehet irigyelni, alig férnek el hárman. A feleségéért nem lehet irigyelni, azért végképp nem. A fiáért nem lehet irigyelni, csúnya, buta, nincs akarata. Kinek használ, ha belekeverik egy összeesküvésbe? Mi az a különös őbenne, ami másban nincs meg? Felfoghatatlan.” Fátroy mégis belekeveredik egy összeesküvésbe, akaratán kívül belesodródik és akarattal sem tud belőle kikeveredni. A mű – rövid terjedelme ellenére – hemzseg a hazug és a megalkuvó szereplőktől, akik különböző mértékben ugyan, de megalkuvással akarnak túlélni. Ehhez pedig befeketítik azt, akit éppen kell. Vallanak olyan ember ellen, akit talán még életükben nem láttak, hiszen „bárkit összefüggésbe lehet hozni bárkivel és bármivel. Nem számít,

hogy nem ismeritek egymást, hogy szembesítéskor sem ismertek egymásra, mert a kis sejteknek ez a lényegük: senki sem ismeri a többit, csak a közvetlen összekötőjét. Azt vallod, hogy nem ismered? Annál rosszabb, éppen ez a bizonyíték. Nem csináltál semmit? Ez a bizonyíték, hogy alvó ügynök 12 voltál.” Ez a mentalitás pedig elősegítette a rendszer negyven évre való berendezkedését.

Fátray eleinte nem veszi túl komolyan, nem méri fel jól a helyzetet, később azonban felvilágosítják, hogy ki van pécézve, valakit el kell tenni láb alól és egy ilyen sűrű hétköznapi ember a legjobb választás, ő „belepusztul, dögtetemetőbe hajítják, a kutya sem sír utána”. A regény főszereplőjét a halálos ítéleténél mégis jobban zaklatja fel az a tény, hogy nem vehet részt a sakkversenyen, de belátja, hogy „az sem kellemes, ha halálra ítélik az embert, de hogy a sakkcsapatában se játszashasson már, az váratlanul érte. Erre végképp nem volt felkészülve.”

Ez az ironikus hangvétel több helyen is megjelenik a regényben, főleg azokban a jelenetekben, mikor a feleségével beszélget. A történet mellékszála Fátray neje körül szövődik, aki „elrontotta az életét, nem ért semmihez, a legkevésbé a képzőművészethez, és retteg, hogy kiderül. Pártmunkás. Pártmunkásnak a leghülyébbek állnak. Pártmunkásnak lenni: szegénységi bizonyítvány.” Kettejük élete olyan, mint Kosztolányi regényében a Vízny házaspáré, ők is elbeszélnek egymás mellett. Nincs közös témájuk sem, nem tudnak beszélgetni, hiszen Fátray élete csak a cikk körül forog, feleségét pedig csak a Múcsarnokban bemutatásra kerülő Tavaszai Tárlat reprezentatív kiállítása érdekli.

A házastársak mondanivalói a másik félnél mindig süket fülekre találnak, az ironikus, olykor csípős megjegyzések pedig nem érnek célba, hiszen a másik fél nem reagál rájuk. A feleségtől elhidegült Fátrayt is meglepte, mikor hazaérkeztek Kati a nyakába ugrott: „A férjem! Megjött a férjem! – kiáltotta nagyon vidáman, és ahogy egykor tanulta, népi táncos kecses és lendülettel perdült az ajtó felé. Itt is baj van.” Az utóbbi megjegyzésnél, melynél a szabad függő beszédet figyelhetjük meg, nincs bevezető ige, elmarad a kötőszó és a függőség nyelvi jeleinek csökkentése, elmaradása eredményezheti, hogy az elbeszélőnek és a szereplőnek a szólamai összecsúszhatnak, nem tudjuk tehát, hogy a megjegyzés a szerző kommentárja, vagy Fátray reagál így neje gesztusaira, a kijelentésben megjelenő ironia azonban több helyen is áthatja a szöveget.

Az író a regény nyelvezeténél is megtalálta a megfelelő egyensúlyt, hiszen használja a korabeli szakzsargont, mégis érthető és követhető a szöveg, bele tudunk illeszkedni abba a világba, melyet teremt körénk. Belecsöppenünk az '57-es világba, és néhány oldal után természetesen az olyan kifejezések – amikkel talán a regény olvasásakor találkozunk először –, mint

a grenadírmars vagy a Szaktanács. Spiró nem vitte el – nem is lett volna rá szükség – a regényt a lexikon irányába azzal, hogy megmagyarázza ezeknek a kifejezéseknek a jelentését és jelentőségét az adott időszakban.

Nem csupán a mű nyelvezete egyszerű és követhető. A regény narrációja is olyan, mint maga a főhős: külső elbeszélői pozícióból megírt egyszerű, lineáris történetvezetést olvashatunk, egyes szám harmadik személyben elbeszél cselekményt. Ez a beszédmód a fent említettek alapján keveredik a szereplők gondolataival, ezzel felvázolódik egy olyan környezet, amelyben olykor még a házastársunknak sem tanácsos mindent elmondani, talán meg sem hallgatja vagy nem is akarja meghallani mondandókat.

Spirónál gyakori jelenség, hogy eltartja magától a témát, így egy pontos, reális rajzot tud adni az eseményekről és a társadalomról. Azok közé az írók közé tartozik, akik ragaszkodnak a tényekhez, és ha valami megtörtént, arról írni kell, így a regényben sok valós szereplő saját névvel szerepel, gondoljunk csak Biszku Bélára vagy Oelmacher Annára. Azonban nemcsak a nevek többsége valós, hanem a helyszíneket is úgy járhatjuk be a főhőssel, mintha mi is ott lennénk vele. Spiró mintha a lépéseket is leszámolta volna, mikor bejárta a regény helyszíneit, még a mű főhőse is leszámolja a távolságot a lakásától a gyárig: „Egyszer lemérte, mekkora a távolság a lakása és a gyár között gyalog. Turista korából tudta, hogy lépésenként hetven centit számolhat, ez a hetven centi mindig, különböző terepeken is kijött. A Balzac utcától a gyárig, kaputól kapuig hétezeregyszázharminc lépést tett meg, vagyis öt kilométert.” Spiró regényében topográfiaiailag sem lehet kivetnivalót találni, a szöveget olvasva úgy élevedik meg körülöttünk az 1957-es Budapest számos utcája, mint a *Fogság* olvasása közben az Uri által bejárt helyszínek.

A könyv egyszerű cselekménye és nyelvezete ellenére – vagy talán éppen emiatt – lebilincselő és letehetetlen, könnyen olvasható, mégis nehezen emészthető. Ha a címben szereplő tárlatot nem a hagyományos jelentése alapján értelmezzük, akkor gondolhatunk arra is, hogy ez a mű egy társadalmi tabló, mely sokfajta szereplőjével a korabeli társadalom kiállítási csarnoka. A tárlat megtekintése pedig rendkívül tanulságos minden korosztály számára, főként talán azoknak, akik '56-ban már éltek, de nincsenek emlékeik ebből az időszakból, és nem volt senki, aki elhallgatások nélkül nyíltan beszélt volna róla. Spirótól már megszokhattuk, hogy mindig olyat akar írni, amivel hatni lehet, mindegy, hogy milyen módszerrel és írói eszközökkel. Ezzel a regényével sikerült hatnia az olvasókra. (*Magvető, Bp. 2010*)